

Inhoud

Voorwoord	7
1 De badkamer	11
2 Het afscheid	23
3 Voor het eerst in de EU	35
4 Kyiv	57
5 Boetsja	67
6 De Donbas	79
7 Cherson	93
8 De Dag van de Overwinning	105
9 De visser en de gouden vis	117
10 Marioepol	125
11 Akos	145
12 Tsjop	155
13 Het plan	167
14 Thuis	177
15 Herenigd	187
16 Ziek	201
17 De toekomst	209
Nawoord	221

Voorwoord

In het voorjaar van 2012 leer ik de Oekraïense Elena kennen. Ze is dan zesenvijftig jaar oud en doceert Russische en Oekraïense taal- en letterkunde aan een taleninstituut in Kyiv. Een tijdlang ben ik haar leerling. Ze valt mij op omdat ze zo sprankelend kan vertellen. Tijdens de uren lange lessen raken we bevriend. Als ik terug ben in Amsterdam houden we contact. We schrijven elkaar, zij vanuit Oekraïne, ik vanuit Nederland. Over wat we meemaken, over de liefde, over politiek. En over de verschillen tussen Oekraïne en het Westen. Twee keer ga ik terug naar Kyiv om haar te bezoeken.

Na 2014 worden haar berichten politieker. Ze waarschuwt mij voor een oorlog in Europa, ze schrijft dat het regime in Rusland steeds kwaadaardiger en totalitairder wordt. Deze mailtjes wisselt ze af met berichten over het dagelijks leven. Ze voorziet me van Oekraïense recepten en ze vertelt me over haar familie. Ze wil mij niet alleen maar verontrustende berichten sturen. Oekraïne is zo'n mooi land, daar moet vooral mooi over geschreven worden.

Toch wordt steeds duidelijker dat de angst voor buurland Rusland in Oekraïne groeit. Zeker bij Elena, die in haar mailtjes aan mij, achteraf gezien, al verbluffend goed in de gaten heeft wat haar land te wachten staat.

Bijna tien jaar lang schrijven we elkaar. Soms dagelijks, dan weer maanden niet. In februari 2022 begin ook ik zenuw-

achtig te worden. De Amerikaanse inlichtingendiensten waarschuwen: Rusland zal Oekraïne gaan binnenvallen. Ik begin Elena weer intensiever te schrijven. Vrijwel elke dag. Heeft ze het nieuws gehoord? Wat denkt ze ervan? Wil ze niet naar Nederland komen, voor de zekerheid? Ik bied haar onderdak aan.

Elena heeft alle waarschuwingen gezien. Toch is ze vastberaden. Nooit zal ze weggaan uit haar geliefde Oekraïne. 'Maar,' schrijft ze, 'mijn zorgen worden ernstiger.' En: 'Laten we hopen dat het meevalt.'

Vanaf 21 februari – de dag dat Poetin de twee volksrepublicen Donetsk en Loehansk als onafhankelijke staten erkent – krijg ik steeds meer een knoop in mijn maag. Ik begin slecht te slapen. Ik luister graag naar experts op tv die zeggen dat het allemaal mee zal vallen. Maar ik ben er steeds minder gerust op. Ik stuur Elena nog meer berichten. 'Zal ik je anders komen ophalen bij de grens? Misschien kun je tijdelijk weg uit Kyiv? Gewoon, tot de dreiging voorbij is?' Elena bedankt vriendelijk. Ze zal zich niet weg laten jagen. Oekraïne is haar land.

Op de ochtend van donderdag 24 februari is het dan toch zover. Rusland valt vanuit verschillende kanten Oekraïne binnen. Vrijwel direct ontploffen er kruisraketten in Kyiv, Charkiv, Cherson en nog tal van andere Oekraïense steden. Russische grondtroepen steken de grens over en rukken in hoog tempo op. Richting de hoofdstad.

Ik probeer Elena te bereiken, maar krijg haar niet te pakken. Ik ben in paniek. Haar telefoon geeft geen gehoor. 's Avonds belt ze me terug. Ze klinkt kalm, maar zegt wel angstig te zijn. En vooral niet te weten wat ze nu moet doen. Nee, naar Nederland wil ze niet. Ze wil gewoon in Kyiv blijven. Voor we ophangen belooft ze mij te schrijven,

maar eerst moet ze naar haar zoon en zijn gezin.

In het weekend dat daarop volgt begint zij mij te schrijven. Heel minutieus. Soms meerdere keren per uur. Ze deelt haar gedachten, haar angsten en de keuzes waar ze opeens voor staat. In het Russisch, haar moedertaal, want ze groeide op in het Zuid-Oekraïense Cherson, waar de eerste taal voor veel mensen Russisch is.

Via mijn telefoon ben ik bij haar als ze zich voor de bombardementen moet verstoppen in haar badkamer, die ze haar 'schuilkelder' noemt. Ze schrijft mij vanaf haar mobiel en soms vanaf haar laptop. Ze beseft dan nog niet dat ze bezig is aan een ooggetuigenverslag van de oorlog. Hoewel het voelt alsof de grond onder haar voeten wegzakt, geeft het schrijven haar houvast. Ik stop met vragen of ze alsjeblieft kan vluchten. Ik luister, ik lees, ik stel vragen en wacht op haar antwoorden.

Als ik vraag of ik haar berichten mag publiceren, geeft ze toestemming. 'Zo veel mogelijk mensen moeten weten wat er in Oekraïne gebeurt.'

In dit boek staat wat ze mij schreef, vanaf de vierde dag van de oorlog.

1

De badkamer

Zondag 27 februari

07.37

Dank voor je berichten, *dorogaja*, lieverd. Ik kon niet eerder antwoorden. Wij zijn net terug uit de schuilkelder. Net als de burens brengen wij de avonden en nachten nu door in de parkeergarage onder ons huis. Het is er koud, maar we hebben paardendeakens. Of deze ondergrondse schuilkelder veiliger is dan een metrostation weet ik niet. Het is in ieder geval wel praktischer. Ik kan overdag makkelijker naar mijn appartement. Heb gister overdag mijn haar gewassen. Daarna een was gedraaid en uitgehangen. En, misschien wel het meest belangrijk, ik heb mijn mobiel kunnen opladen. Ik gebruik dat ding nu zoveel dat hij snel leeg raakt.

Steeds waren mijn zoon, zijn vrouw en hun twee dochters bij me. We zaten met z'n allen in de auto. Voor het eerst sinds het begin van de oorlog heb ik vannacht ook echt kunnen slapen. Rechtop in de autostoel, met mijn familie om me heen. Daarvoor heb ik drie nachten geen oog dichtgedaan. We zijn erg gespannen. Het ziet er niet best uit. Ik weet niet wat jullie in Nederland horen, maar Oekraïne is niet de agressor. Wij zijn het, die nu op brute wijze worden aangevallen. Zoals ik je in 2014 al een keer

uitgebreid schreef: Rusland is een niet-democratische staat. Zij hebben geen enkel respect voor de autonomie van andere landen.

Wat ik nu vooral doe? Mijn Russische vrienden aanschrijven op sociale media: 'Waarom doen jullie dit? Waar zijn jullie mee bezig? Hou er mee op. Doe dit alsjeblieft niet.' Het kost veel tijd, want ik heb nogal wat Russische kennissen.

09.05

Ik heb de stroom in mijn appartement weer ingeschakeld. Elke avond voor we naar de parkeergarage gaan, haal ik de stroom eraf. Dat wordt geadviseerd. Zojuist zaten we hier met z'n allen voor de tv. Ik zag de beelden van iets wat mij altijd onmogelijk had geleken. Het werd me te veel en ik heb me afgewend. Ik wil niet dat mijn kleinkinderen mij zien huilen. Ik had nooit gedacht dat we, omdat we vrij wilden leven, zo gestraft zouden worden door ons buurland. Poetin is ziek. Een normaal mens kan zulke dingen niet doen. Waarom, waarom, vraag ik steeds: waarom worden we zo gestraft?

09.25

We luisteren naar het verhaal van Slangeneiland, in de Zwarte Zee, aan de grens met Rusland. De Russische bezetters naderden het eiland vanaf zee op een militair schip. Ze boden de grenswachten aan om zich over te geven. Alleen dan zou hun leven gespaard blijven. Maar onze grenswachten weigerden en antwoordden: *'Roesskie wojnie karabl, idi na goej.'* – Russisch oorlogsschip, krijg de kolere. Ze werden allemaal gedood. We moeten steeds huilen als we hierover

praten. Zo ongelooflijk trots zijn wij op hen. Vertel dit in je land. Wij moeten hen nooit vergeten.*

10.30

Ik heb alle vertrouwen in ons Oekraïense leger. Zij zullen ons beschermen. En wij zullen nooit opgeven. Ik hoop nu maar dat we het ook overleven. Mijn zoon gaat veel naar buiten. Hij geeft me telkens de stand van zaken door. Hij weet precies waar er gevochten wordt. Gaan ze nou echt Kyiv aanvallen? Ik vind het allemaal maar moeilijk te bevatten. Nooit, nooit, zullen wij onze mooie hoofdstad opgeven. Leve Oekraïne!

Wat me opvalt is de rustige houding van mensen op straat. Er is geen geschreeuw, geen drukte, alles is kalm en vredig. Er staan wel rijen in de winkels. Mensen proberen voedsel en water in te slaan, maar ook dit gaat gemoedelijk. Niemand is ongeduldig bij geldautomaten of bij tankstations. Men is beleefd naar elkaar. Ik hoor ook dat iedereen bloed wil doneren. Er kwamen het afgelopen weekend zelfs zoveel mensen opdagen dat de dokters geen tijd hadden om alles af te nemen. Ik ben heel trots op mijn land.

10.45

Ik probeer niet in paniek te raken. Wil je mijn achternaam niet vermelden? We horen hier dat er lijsten rondgaan van Oekraïense activisten die ze als eerste zullen arresteren, mochten ze, God verhoede het, Kyiv veroveren. Ik weet niet of ik een activist ben, maar ik heb me altijd

* Later blijkt dat de Oekraïense grenswachten nog in leven zijn. Ze waren wel gevangengenomen.

erg uitgesproken op sociale media. Laat ik dus maar voorzichtig zijn. We gaan nu wat eten en proberen wat te rusten. Ik ben in de war. Als ik om me heen kijk, lijkt alles in vertraging te bewegen. Ik zie de dingen wel, maar ik registreer ze niet. Vermoeid, ja zeer vermoeid, dat ben ik nu. *Obnimajoe* – ik omhels je.

Maandag 28 februari

07.40

We zijn thuis. Na weer een nacht in de ondergrondse parkeergarage. Ik heb nog geen nieuws kunnen lezen, ik had geen bereik. Toen ik net op straat kwam, zag ik een parkeerwacht. Hij stond hier voor de deur. Ik vroeg hem hoe de zaken ervoor stonden. Hij zei dat hij ergens in de verte explosies hoorde. Verder wist hij dat er aan de randen van Kyiv zeer heftige gevechten plaatsvonden. Het Russische leger heeft maar één doel, zei hij. Kyiv veroveren en Zelensky afzetten. Ze zullen hier een marionettenregering installeren. Ik kan het nog steeds moeilijk geloven allemaal. Ik ga nu douchen. Misschien word ik dan wat meer wakker.

10.41

Ik heb gehoord dat Russische tanks mijn geboortestad Cherson, in Zuid-Oekraïne, zijn binnengereden. We zijn met afschuw vervuld. We huilen op zo'n manier dat Katja en Ksoesja, mijn kleinkinderen, het niet zien. Maar ze hebben meer door dan we denken. Gister waren ze bang, ze trilden en ze vroegen ons of we nu gebombardeerd zouden worden. Ik kan niet uitleggen hoe beangstigend dit is! Iedereen vervloekt Poetin.

Via via hoorden we dat er een gebouw aan de Koshytsiastraat zwaar beschadigd is door een raket. Vier bewoners raakten gewond. Het is vreselijk. En dan is er nog die oudere man, een gewone burger, die in de wijk Obolon in zijn auto zat. Hij werd overreden door een gepantserd Russisch voertuig. Door een ambulance is hij opgehaald. Hij ligt nu nog in kritieke toestand op de intensive care.

11.06

De regering heeft een kaart rondgestuurd met daarop de beste schuilplaatsen van de stad. Daar kunnen we ons verstoppen als het luchtalarm gaat. Het zijn veel metrostations. Voor ons voldoet onze parkeergarage nog steeds, waar we met z'n vijven in de auto slapen. Maar als mijn zoon Maks zegt dat een metrostation toch veiliger is, dan zullen we daarheen gaan. Ik probeer je te blijven schrijven, ook als we moeten verhuizen.

In verschillende wijken heeft het Oekraïense leger nu Russische sabotagegroepen geneutraliseerd. Iedereen die de stad kan verdedigen doet mee. Wij steunen onze soldaten. Op tv kijken we weer naar het nieuws. Ik heb een brok in mijn keel, mijn ogen staan vol tranen. Ik ben zo trots op ons Oekraïners. Bij elk luchtalarm dat niet eindigt met een bombardement denk ik aan het geweldige werk van ons leger. Dat is hun verdienste.

12.14

Ik maak me zorgen. Je weet dat ik zesenzestig jaar oud ben. Ik ben al met pensioen, maar ik werk daarnaast nog als docent. Mijn pensioen is erg laag. Niet eens 2200

grivna. * En nu? In deze situatie kan ik helemaal niet meer werken.

Goed nieuws trouwens uit de wijk Trojesjsjina, hier in Kyiv! Vrijwilligers van de Territoriale Verdediging hebben zelf molotovcocktails gemaakt. Gewoon, door het bier uit de glazen flessen te laten lopen en er een lap stof met benzine in te doen. Ze schijnen er Russen mee gedood te hebben. Trojesjsjina is weer van ons. Hoera! Een week geleden had ik nog niet kunnen denken dat ik zou juichen als er Russen in mijn stad gedood werden.

15.24

Wij vragen ons steeds af of de NAVO ons nog komt helpen. Weet jij hier iets van? Iris, Europa heeft zich in 2014 niet gerealiseerd wat er precies gebeurde in de Donbas. Daarom is Poetin zo brutaal. Hij voelt de straffeloosheid. En nu is hij een bedreiging voor heel Europa. Wij denken hier dat hij na Oekraïne zijn vizier op Moldavië zal richten en vervolgens op de Baltische staten. Natuurlijk zal hij daar geen openlijke oorlog voeren. Hij zal die landen vullen met zijn agenten. Zij zullen daar een hybride oorlog voeren. Wij zijn boos dat Europa liever Russisch gas bleef ontvangen, in plaats van de realiteit onder ogen te zien. Ze hadden Oekraïne in 2014 al veel meer moeten helpen.

Vadim Denisenko** heeft trouwens gezegd dat niemand Kyiv mag verlaten. Russische militairen zouden op burgers schieten. Niet naar buiten dus, ook niet op de parkeerplaats hier voor de deur.

* Ongeveer 100 dollar.

** Adviseur van de minister van Binnenlandse Zaken.

Dank voor al die foto's uit Amsterdam. Dank voor al die mensen die samenkwamen op dat plein voor Oekraïne. We voelen ons gesteund.

21.30

Vannacht slaap ik niet in de ondergrondse parkeergarage. Er is mij verteld dat de badkamer de veiligste plek is. Het voelt gek, daar op de vloer slapen. Ik heb het nooit eerder gedaan. Door dekentjes en een kussen neer te leggen, heb ik er een gezellige plek van gemaakt. Mijn eigen bed is bij het raam, dat is nu niet zo veilig. Normaal gesproken kijk ik vanuit die kamer prachtig uit over de stad. Ik woon vlak bij het vliegveld Borispol, in het meest groene deel van de stad.

Ik schrijf je nu vanuit het donker. Ons is gezegd dat we de lichten binnen uit moeten laten, zodat we geen aandacht trekken. In de badkamer heb ik wel een lichtje aan. Mijn zoon, zijn vrouw en hun kinderen slapen nog wel in de auto in de garage. Nu ik daar niet ben, hebben zij iets meer ruimte. De kleintjes kunnen gestrekt liggen. In de auto had ik steeds erg koude voeten. Ik ben verkouden geworden en hoest veel. Met al dat gehoest vind ik het ook beter niet bij de kleinkinderen te slapen. Zij zouden er steeds wakker van worden.

Katja en Ksoesja – ze zijn zeven en tien jaar oud – hebben inmiddels begrepen dat het oorlog is. Ze vragen er steeds naar. En ze willen meer bij papa en mama zijn. Of bij mij, hun oma. Wij proberen ze overdag zo goed mogelijk te vermaken. Als we in de verte bommen horen, een soort doffe klappen, proberen wij ze af te leiden met grapjes. Ook spelen we kaartspelletjes. En we hebben een bordspel

over geografie. Dan leer je over andere landen, over de taal, de gewoonten en gebruiken. Dat vinden ze erg leuk en dan vragen ze even niet naar de oorlog. De kaart waar Rusland op staat hebben we uit het spel gehaald.

22.05

Je vroeg me of ik weer naar buiten kon. Nee, eigenlijk niet. Ik ben alleen af en toe hier voor de deur, of ik ga naar onze grote gemeenschappelijke tuin. Dat is zo'n typische achtertuin die je veel ziet in Oekraïne. Met een klein speeltuintje, een moestuin en wat bankjes. Daar zie ik ook de burens. We hebben veel steun aan elkaar.

Klitchko* heeft Kyiv nu in verschillende delen opgedeeld. Die delen zijn ook weer in blokken opgedeeld. Elk blok heeft een taak gekregen. Mijn blok, dat bestaat uit zes flatgebouwen, moet eten maken voor een Oekraïens bataljon dat hier dichtbij gestationeerd is. Via Viber** hebben we de taken verdeeld. Ik ga morgenochtend vlees maken. Anderen verzamelen verschillende groenten voor een salade. Mijn buurvrouw maakt *mors*, dat is een drank van bessen met water. Zij gebruikt vooral cranberry's en kersen. We zetten ook de hele dag door verse koffie en hete thee en doen dat in kannen. Dat wordt hier dan voor de deur opgehaald en naar het bataljon gebracht.

22.35

Ja, in de badkamer is het warm. De huizen hebben hier ook gewoon water en elektriciteit. Alleen in de garage is het dus koud. Mijn zoon is een patriot, al zijn hele leven.

* De burgemeester van Kyiv.

** Een soort WhatsApp.

Hij zal nu Kyiv gaan verdedigen in een speciale brigade die het leger ondersteunt. Ik heb één zoon. Ik hoop dat hij het overleeft. Ik probeer verder niet na te denken, alleen te beseffen dat hij nu het juiste doet. Ik blijf hier met zijn vrouw Anna en Katja en Ksoesja. Mijn zoon vertelde dat niemand meer het woord ‘molotovcocktail’ wil gebruiken. Molotov was namelijk een Russische officier. Wij noemen dit wapen daarom nu de ‘smoothie-Bandéra’, naar een belangrijke Oekraïense vrijheidsstrijder. Hij is omstreden,* maar nu, omdat ons land wordt aangevallen, zien veel mensen hem vooral als dé man die vocht voor het bestaansrecht van Oekraïne.

Ik ga slapen. Ik hoest ook zo. Hopelijk is het morgen over. Maar hoe zal morgen eruitzien? Ik kan je niet zeggen hoe angstig onze situatie is. Wij weten gewoon niet wat er met ons zal gebeuren.

Dinsdag 1 maart

08.34

Op dit moment klinkt het luchtalarm! Er zal een militaire aanval op onze stad plaatsvinden! Het is zo angstig allemaal! Waarom stopt de NAVO deze oorlog niet? Ik verstopte me in de badkamer. *Oezhjas!* – wat een verschrikking!

* Als aanvoerder van het Oekraïense opstandelingenleger *oePA* sloot Bandéra een alliantie met de nazi's en vocht hij tegen de Sovjet-Unie en Poolse communisten.

14.20

Slecht nieuws uit Kyiv. Het Russische leger heeft gister onze tv-toren vernietigd. En er komt een gigantisch konvooi met Russische bezetters aan, van wel kilometers lang. Ze zullen onze stad gaan omsingelen. En daarna zullen ze ons gaan uithongeren. We hoorden al dat er een grote voorraad tarwe is verdwenen. Niet door een overstroming of door droogte. Nee, door een misdaad. Door strategie. Deze oorlog is helemaal gepland. Luister, wij hebben de NAVO nodig om ons te helpen. Wij zullen anders sterven. Ook heb ik vernomen dat Cherson, waar mijn neefjes en nichtjes wonen, is omsingeld. Ze willen Oekraïense burgers in verschillende steden gaan uithongeren. Weet jij of dit echt waar is? Iedereen zegt het hier. Wat een nachtmerrie.

Vanochtend heb ik ontbeten met producten die ik in 'een vooroorlogse tijd' heb gekocht. Vorige week dus. Eieren, groenten, brood. Nu wordt alles in de winkels erg duur. Thuis heb ik wel wat voorraadjes, maar niet heel veel.

21.31

Overdag ging vijf keer het luchtalarm. Ik heb de hele dag in de badkamer gezeten. Heb heel kort even met de burens in de gemeenschappelijke tuin gestaan. Sommigen waren al afscheid van elkaar aan het nemen. Ik heb de honden van de buurman begroet en geknuffeld. Ze weten dat er bij mij altijd wat lekkers te halen valt. Die lieve beesten. Even waren ze opgetogen. Maar alle huisdieren zijn verder bang, door de doffe klappen van inslagen die wij in de verte horen. Ik hou van de katten van al mijn burens. Zelf had ik ook achttien jaar een lieve poes, zij is helaas twee jaar geleden overleden. Mijn God, wat heb ik haar gemist de afgelopen week.